

חכמה וחסידות

רמב"ם הלכות דעות פרק א

הלכה ד

הדרך הישרה היא מדה בינונית שבכל דעה ודעה מכל הדעות שיש לו לאדם, והיא הדעה שהיא רחוקה משתי הקצוות ריחוק שוה ואינה קרובה לא לזו ולא לזו, לפיכך צוו חכמים הראשונים שיהא אדם שם דעותיו תמיד ומשער אותם ומכוין אותם בדרך האמצעית כדי שיהא שלם בגופו, כיצד לא יהא בעל חמה נוח לכעוס ולא כמת שאינו מרגיש אלא בינוני, לא יכעוס אלא על דבר גדול שראוי לכעוס עליו כדי שלא יעשה כיוצא בו פעם אחרת, וכן לא יתאוה אלא לדברים שהגוף צריך להן ואי אפשר להיות בזולתן כענין שנאמר צדיק אוכל לשובע נפשו, וכן לא יהיה עמל בעסקו אלא להשיג דבר שצריך לו לחיי שעה כענין שנאמר טוב מעט לצדיק, ולא יקפוץ ידו ביותר, ולא יפזר ממונו אלא נותן צדקה כפי מסת ידו ומלוה כראוי למי שצריך, ולא יהא מהולל ושוחק ולא עצב ואונן אלא שמח כל ימיו בנחת בסבר פנים יפות, וכן שאר דעותיו, ודרך זו היא דרך החכמים, כל אדם שדעותיו דעות בינונית/בינוניות/ממוצעות נקרא חכם.

הלכה ה

ומי שהוא מדקדק על עצמו ביותר ויתרחק מדעה בינונית מעט לצד זה או לצד זה נקרא חסיד, כיצד מי שיתרחק מגובה הלב עד הקצה האחרון ויהיה שפל רוח ביותר נקרא חסיד וזו היא מדת חסידות, ואם נתרחק עד האמצע בלבד ויהיה עניו נקרא חכם וזו היא מדת חכמה, ועל דרך זו שאר כל הדעות, וחסידים הראשונים היו מטין דעות שלהן מדרך האמצעית כנגד שתי הקצוות, יש דעה שמטין אותה כנגד הקצה האחרון ויש דעה שמטין אותה כנגד הקצה הראשון, וזהו לפנים משורת הדין, ומצווין אנו ללכת בדרכים האלו הבינונים והם הדרכים הטובים והישרים שנאמר והלכת בדרכיו

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף כד עמוד ב

רב יהודה הוה שקיל ואזיל בתריה דמר שמואל בשוקא דבי דיסא, אמר ליה: מצא כאן ארנקי מהו? - אמר ליה: הרי אלו שלו. - בא ישראל ונתן בה סימן מהו? - אמר ליה: חייב להחזיר. - תרתי? - אמר ליה: לפנים משורת הדין. כי הא דאבוה דשמואל אשכח הנך חמרי במדברא, ואהדרינהו למרייהו לבתר תריסר ירחי שתא, לפנים משורת הדין

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף ל עמוד ב

רבי ישמעאל ברבי יוסי הוה קאזיל באורחא, פגע ביה ההוא גברא, הוה דרי פתכא דאופי, אותבינהו וקא מיתפח. אמר ליה: דלי לי. אמר ליה: כמה שוין? - אמר ליה: פלגא דזוזא. יהיב ליה פלגא דזוזא, ואפקרה. הדר זכה בהו, הדר יהיב ליה פלגא דזוזא ואפקרה. חזייה דהוה קא בעי למיהדר למזכיה בהו, אמר ליה: לכולי עלמא אפקרנהו ולך לא אפקרנהו. - ומי הוי הפקר כי האי גוונא? והתנן, בית שמאי אומרים: הפקר לעניים - הפקר, ובית הלל אומרים: אינו הפקר, עד שיהא הפקר לעניים ולעשירים כשמיטה. - אלא רבי ישמעאל ברבי יוסי לכולי עלמא אפקרינהו, ובמלתא בעלמא הוא דאוקמיה. והא רבי ישמעאל ברבי יוסי זקן ואינו לפי כבודו הוה! - רבי ישמעאל ברבי יוסי לפנים משורת הדין הוא דעבד. דתני רב יוסף: והודעת להם - זה בית חייהם, את הדרך - זו גמילות חסדים, (אשר) ילכו - זה ביקור חולים, בה - זו קבורה, ואת המעשה - זה הדין, אשר יעשון - זו לפנים משורת הדין. אמר מר: (אשר) ילכו - זה ביקור חולים, היינו גמילות חסדים! - לא נצרכה אלא לבן גילו. דאמר מר: בן גילו נוטל אחד מששים בחליו, ואפילו הכי מבעי ליה למיזל לגביה. בה - זו קבורה. היינו גמילות חסדים! - לא נצרכה אלא לזקן ואינו לפי כבודו. אשר יעשון - זו לפנים משורת הדין. דאמר רבי יוחנן: לא חרבה ירושלים אלא על שדנו בה דין תורה. - אלא דיני דמגיזתא לדיינו? - אלא אימא: שהעמידו דיניהם על דין תורה, ולא עבדו לפנים משורת הדין

רמב"ם הלכות גזלה ואבדה פרק יא הלכה ז

היה רוב העיר גוים אם מצא במקום מן העיר שרוב המצויים שם ישראל חייב להכריז, אבל אם מצא בסרטיא ופלטיא גדולה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות שהגוים מצויין שם תמיד ובכל מקום שהרבים מצויין שם הרי המציאה

שלו, ואפילו בא ישראל ונתן סימניה, שהרי נתיאש ממנה כשנפלה מפני שהוא אומר גוי מצאה. אף על פי שהיא שלו, הרוצה לילך בדרך הטוב והישר ועושה לפניו ג משורת הדין מחזיר את האבדה לישראל כשיתן את סימניה

רמב"ם הלכות גזלה ואבדה פרק יא הלכה יז

ההולך בדרך הטוב והישר ועושה לפניו משורת הדין מחזיר את האבדה בכל מקום ואף על פי שאינה לפי כבודו

רמב"ם הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק יג הלכה ד

זה הכלל כל שאילו היתה שלו היה טוען ופורק הרי זה חייב לטעון ולפרוק בשל חבירו, ואם היה ב חסיד ועושה לפניו משורת הדין אפילו היה הנשיא הגדול וראה בהמת חבירו רובצת תחת משאה של תבן או קנים וכיוצא בהן פורק וטוען עמו

רמב"ם הלכות שבת פרק ל הלכה ו

אף על פי שיהיה אדם חשוב ביותר ואין דרכו ליקח דברים מן השוק ולא להתעסק במלאכות שבבית חייב לעשות דברים שהן לצורך השבת בגופו שזה הוא כבודו, חכמים הראשונים מהם מי שהיה ד מפצל העצים לבשל בהן, ומהן מי שהיה מבשל או מולח בשר או גודל ה פתילות או מדליק נרות, ומהן מי שהיה יוצא וקונה דברים שהן לצורך השבת ממאכל ומשקה אף על פי שאין דרכו בכך, וכל המרבה בדבר זה הרי זה משובח

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת אבות - שמונה פרקים פרק ד

ואשוב אל כוונתי. ואם יאמרו אלו אשר הידמו לאומות מאנשי תורתנו - הואיל ודברי אינם אלא בה - שהם אמנם יעשו מה שיעשו, מהטריח גופותיהם ומהפסיק הנאותיהם, על דרך ההרגל לכוחות הגוף, וכדי שיהיו נוטים אל הקצה האחד מעט, כמו שבארנו בזה הפרק שצריך שיהיה האדם כן - הנה זו טעות מהם, כמו שנבאר. וזה, שהתורה אמנם אסרה מה שאסרה וציוותה מה שציוותה - מזאת הסיבה, רצוני לומר: כדי שנתרחק מן הקצה האחד יותר על צד ההרגל. שאיסור המאכלות האסורות כולם, ואיסור הביאות האסורות, והאזהרה מן הקדשה, וחייב כתובה וקידושין, ועם כל זה לא תהיה מותרת תמיד, אלא תאסר בעיתות הנידה והלידה, ועם זה סייגו חכמינו למעט התשמיש, והזהירו מזה ביום, כמו שבארנו בסנהדרין - הנה זה כולו אמנם חייבו ה' כדי שנתרחק מן הקצה הרע מרחק רב, ונצא מן המיצוע אל קצה העדר ההרגשה בהנאה מעט, כדי שתיקבע בנפשותינו תכונת הזהירות. וכן כל מה שבא בתורה מנתינת המעשרות והלקט והשכחה והפאה והפרט והעוללות, ודין השמיטה והיובל, והצדקה די מחסורו - אמנם זה כולו קרוב לפזרנות, כדי שנתרחק מקצה הכילות מרחק רב, ונתקרב לקצה הפזרנות, כדי שתיקבע בנו הנדיבות. ובזאת הבחינה בחן רוב המצוות, ותמצאן כולן מרגילות כוחות הנפש. כמו שנאסרו הנקמה וגאולת הדם, באומרו: +ויקרא יט, יח+ "לא תקום ולא תטור", +שמות כג, ה+ "עזוב תעזוב", +דברים כב, ד+ "הקם תקים", וכו', כדי שיחלש כח הקנאה והכעס. וכן: +דברים כב, א+ "השב תשיבם", כדי שתסור תכונת העין הרעה

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף מה עמוד ב

אמר רבא, הא מילתא אמריתא אנא, ואיתמרה משמיה דרבי זירא כוותי: שלשה שאכלו כאחת - אחד מפסיק לשנים ואין שנים מפסיקין לאחד. ולא? והא רב פפא אפסיק ליה לאבא מר בריה, איהו וחד! - שאני רב פפא דלפנים משורת הדין הוא דעבד

רמב"ם הלכות יסודי התורה פרק ה הלכה יא

ויש דברים אחרים שהן בכלל חילול השם, והוא שיעשה אותם אדם גדול בתורה ומפורסם בחסידות דברים שהבריות מרננים אחריו בשבילם, ואף על פי שאינן עבירות הרי זה חילול את השם ט כגון שלקח ואינו נותן דמי המקח לאלתר, והוא שיש לו ונמצאו המוכרים תובעין והוא מקיפן, או שירבה בשחוק או באכילה ושתייה אצל עמי הארץ וביניהן, או שדבורו עם הבריות אינו בנחת ואינו מקבלן בסבר פנים יפות אלא בעל קטטה וכעס, וכיוצא בדברים האלו הכל לפי גדלו של חכם צריך שידקדק על עצמו ויעשה לפניו משורת הדין, וכן אם דקדק החכם על עצמו והיה דבורו בנחת עם הבריות ודעתו מעורבת עמהם ומקבלם בסבר פנים יפות ונעלב מהם ואינו עולבם, מכבד להן ואפילו למקילין לו, ונושא ונותן באמונה, ולא ירבה באריות עמי הארץ וישיבתן, ולא יראה תמיד אלא

עוסק בתורה עטוף בציצית מוכתר בתפילין ועושה בכל מעשיו לפני משורת הדין, והוא שלא יתרחק הרבה ולא ישתומם, עד שימצאו הכל מקלסין אותו ואוהבים אותו ומתאווים למעשיו הרי זה קידש את השם ועליו הכתוב אומר ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר

דברים (פרשת ואתחנן) פרק ו פסוק יח

וְעֵשִׂית הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב בְּעֵינֵי יְקֹנֶק לְמַעַן יִיטֵב לְךָ וּבָאתָ וְרִשְׁתָּ אֶת-הָאָרֶץ הַטְּבָה אֲשֶׁר-נִשְׁבַּע יְקֹנֶק לְאַבְרָהָם

רש"י דברים (פרשת ואתחנן) פרק ו פסוק יח

(יח) הישר והטוב - זו פשרה, לפני משורת הדין

רמב"ן דברים (פרשת ואתחנן) פרק ו פסוק יח

ולרבותינו בזה מדרש יפה, אמרו זו פשרה ולפנים משורת הדין. והכוונה בזה, כי מתחלה אמר שתשמור חקותיו ועדותיו אשר צוך, ועתה יאמר גם באשר לא צוך תן דעתך לעשות הטוב והישר בעיניו, כי הוא אוהב הטוב והישר

הושע פרק יד פסוק י

מִי חָסַם וַיִּבֶן אֱלֹהֵי נְבוֹן וַיִּדְעֵם כִּי-יִשְׁרִים דְרָכָי יְקֹנֶק וְצַדִּיקִים יִלְכוּ בָם וּפְשָׁעִים יִכְשְׁלוּ בָם

ספר מורה הנבוכים חלק א פרק נד

וכאשר בקש ידיעות התארים ובקש מחילה על האומה ונענה במחילתם, ובקש אחר כן השגת עצמו יתעלה, והוא אומר הראני נא את כבודך, נענה על המבוקש הראשון, והוא הודיעני נא את דרכיך ונאמר לו אני אעביר כל טובי על פניך, ונאמר לו במענה השאלה השנית לא תוכל לראות את פני וכו'. אמנם אמרו כל טובי, הוא רמז להראות אותו הנמצאות כולם, הנאמר עליהם וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד, ר"ל בהראות אותם לו ששיג טבעם והקשרתם קצתם בקצת, וידע הנהגתו להם איך היא בכלל ופרט, ואל זה הענין רמז באמרו בכל ביתי נאמן הוא, כלומר שהוא הבין מציאות עולמי כולו הבנה אמיתית קיימת, כי הדעות שאינם אמיתיות לא יתקיימו, אם כן השגת הפעולות ההם הם תארו יתעלה אשר יודע מצדם והראיה על זה שהדבר אשר יעדו בהשיגו אותו הם פעליו יתעלה, היות הדבר אשר הודיעו תארי פעולות גמורים, רחום וחנון ארך אפים ורב חסד וכו', הנה כבר התבאר כי הדרכים אשר בקש ידיעתם והודיעו אותם, הם הם הפעולות הבאות ממנו יתעלה, והחכמים יקראום מדות, ויאמרו שלש עשרה מדות, וזה השם נופל בשימושם על מדות האדם, ארבע מדות בהולכי לבית המדרש, ארבע מדות בנותני צדקה, וזה הרבה. והענין הנה אינו שהוא בעל מדות, אבל פועל פעולות דומות לפעולות הבאות מאתנו ממדות, ר"ל מתכונות נפשיות, לא שהוא יתעלה בעל תכונות נפשיות, ואמנם הספיק לו זכרון אלו שלש עשרה מדות, ואף על פי שכבר השיג כל טובו ר"ל כל פעולותיו, כי אלה הם הפעולות הבאות ממנו יתעלה בחק המצאת בני אדם והנהגתם, וזאת היתה אחרית כוונת שאלתו, כי סוף המאמר ואדעך למען אמצא חן בעיניך, וראה כי עמך הגוי הזה, כלומר אשר אני צריך להנהיגם בפעולות אלך בהם בדרך פעולותיך בהנהגתם, הנה כבר התבאר לך כי הדרכים והמדות אחד

הקדמת הרמב"ם למשנה

וכאשר ידענו שתכלית כל אלה היא מציאות האדם, חובה שנחקור גם מדוע נמצא האדם ומה תכליתו. וכאשר העמיקו לחקור על כך מצאו שיש לאדם פעולות רבות מאד, לפי שכל מיני החיים והאילנות אין להם אלא פעולה אחת או שתיים בלבד ותכלית אחת, כמו שאנחנו רואים שעץ התמר אין לו פעולה אלא להניב תמרים, וכך שאר האילנות. וכך בעלי החיים יש מהם אורג בלבד כגון העכביש, ויש בונה כגון ה"סנונו", ויש אוגר כגון הנמלה. אבל האדם עושה פעולות רבות שונות, ולכן חקרו כל פעולותיו אחת אחת כדי לדעת מה תכליתו מכל הפעולות האלה, ומצאו שתכליתו פעולה אחת בלבד, ושאר פעולותיו אינן אלא להמשכת קיומו כדי שתושלם בו אותה הפעולה היחידית והיא השגת המושכלות וידיעת האמתיות על בורים. כי לא יתכן שתהיה תכלית האדם לאכול או לשתות או לבעול או לבנות בית או להיות מלך, לפי שכל אלה מקרים עוברים עליו ואינם מוסיפים במהותו. ועוד שכל הפעולות האלה משותפות הן לו ולשאר מיני בעלי החיים, והמדע הוא שמוסיף במהותו ומעתיקו ממצב למצב, ממצב שפל למצב נעלה, לפי שהיה אדם בכח ונעשה אדם בפועל, שהאדם לפני שילמד אינו אלא כבהמה, כי לא נבדל האדם

משאר בעלי החיים אלא בהגיון, שהוא חי בעל הגיון, רצוני במלת הגיון השגת המושכלות, וגדול שבמושכלות השגת אחדות הבורא יתעלה וישתבח וכל הקשור בכך מן המדעים האלקיים, לפי ששאר המדעים אינם אלא כדי שיוכשר בהם עד אשר יגיע אל מדעי האלקות, והדבור על הענין הזה בשלימות יאריך מאד.

אבל עם השגת המושכלות חובה לנטוש את ההגזמה בתענוגות הגופניות, כי במושכל ראשון ישיג שהרס הנפש בבנין הגוף, ובנין הגוף בהרס הנפש, לפי שאם היה האדם רודף אחר התאות ומעדיף את החושניות ושעבד שכלו לתאותו ונעשה כבהמות וכיענים שאין בדמיונם אלא האכילה והשתייה והבעילה, הרי אז לא יוכר בו הכח האלקי, כלומר השכל, ויהיה אז כחומר בודד צולל בים ההיולי.

הנה נתברר מכל ההקדמות האלה שהתכלית בעולמינו זה וכל אשר בו הוא איש מלומד בעל מדות טובות, וכאשר נקנו למי שהוא מהמין האנושי המדע והמעשה, רצוני ב"מדע" השגת האמתיות על בורים והשגת כל מה שאפשר לאדם להשיג, וב"מעשה" המצוה והאיזון בעיני הטבעיים ואל ישקע בהם ולא יקח מהם אלא מה שיש בו קיום הגוף, וכן שפור כל המדות, אדם שהוא במצב זה הוא המטרה

ספר מורה הנבוכים חלק ג פרק נד

שם חכמה נופל בלשון עברי על ד' דברים, הוא נופל על השגת האמתות אשר תכלית כוונתם השגתו ית' שמו, אמר והחכמה מאין תמצא וגו', ואמר אם תבקשנה ככסף, וזה הרבה. ונופל על ידיעת המלאכות אי זו מלאכה שתהיה, וכל חכם לב בכס, וכל אשה חכמת לב. ונופל על קנות מעלות המדות וזקניו יחכם, בישישים חכמה, כי הדבר שיקנה האדם בחכמה בזקנה לבד הוא ההכנה לקבל מעלות המדות. ונופל על הערמה והתחבולה, הבה נתחכמה לו, ולפי זה הענין אמר, ויקח משם אשה חכמה, ר"ל בעלת ערמה ותחבולה, ומזה הענין חכמים המה להרע, ואפשר שיהיה ענין החכמה בלשון העברי מורה על הערמה ושמוש המחשבה, פעמים יהיה הערמה ההיא וההתחכמות, או לקנות מעלות שכליות, או לקנות מעלות מדות, או ללמוד מלאכת מעשה, או יהיה בדעות ובמדות מגונות. הנה התבאר שחכם יאמר לבעל המעלות השכליות, ולבעל מעלות המדות, וכל בעל מלאכת מעשה, ולבעל תחבולות במעשים מגונים ובדעות. ולפי זה הביאור יהיה החכם בכל התורה על אמתתה נקרא חכם משני פנים, מצד מה שכללה התורה ממעלות השכליות, ומצד מה שכללה במעלות המדות, אלא שמפני היות השכליות אשר בתורה מקובלות בלתי מבוארות בדרכי העיון, נמצא בספרי הנביאים ודברי חכמים, שמשמיימים ידיעת התורה מין אחד, והחכמה הגמורה מין אחר החכמה ההיא הגמורה היא אשר התבאר בה במופת מה שלמדנוה מן התורה ע"ד הקבלה מן השכליות ההם, וכל מה שתמצא בספרים מהגדלת החכמה וחשיבותה ומיעוט קוניה, לא רבים יחכמו, והחכמה מאין תמצא, וכיוצא באלו הפסוקים הרבה, כלם יורו על החכמה ההיא אשר תלמדנו המופת על דעות התורה, ואמנם בדברי החכמים ז"ל הוא גם כן הרבה מאד, ר"ל שגם הם משימיימים ידיעת התורה מין אחד וישימו החכמה מין אחר, אמרו ז"ל על מרע"ה, אב בתורה, אב בחכמה, אב בנביאים, ובא בשלמה ויחכם מכל אדם, אמרו ולא ממש, כי הוא רוצה באמרו מכל האדם מכל אנשי דורו, ומפני זה תמצא שהוא זוכר הימן וכלכל ודרדע בני מחול, החכמים המפורסמים אז. וזכרו החכמים ז"ל ג"כ שהאדם נתבע בידיעת התורה תחלה, ואח"כ הוא נתבע בחכמה, ואח"כ הוא נתבע במה שראוי עליו מתלמודה של תורה, ר"ל להוציא ממנו מה שראוי לעשות, וכן ראוי שיהיה הסדר, שיודעו הדעות ההם תחלה ע"ד קבלה, ואח"כ יתבארו במופת, ואח"כ ידוקדקו המעשים המטיבים דרכי האדם, וזה לשונם ז"ל, בהיות האדם נתבע על אלו הענינים הג' על הסדר הזה, אמרו כשאדם נכנס לדון, תחלה אומרים לו קבעת עתים לתורה פלפלת בחכמה, הבנת דבר מתוך דבר. הנה התבאר לך שידיעת התורה אצלם מין אחד, והחכמה מין אחר, והוא לאמת דעות התורה בעיון האמת. ואחר מה שהצענוהו לך מה שאומר: כבר ביארו הפילוסופים הקדומים והאחרונים, שהשלמיות הנמצאות לאדם ד' מינים. הראשון, והוא הפחות שבהם והוא אשר עליו יכלו ימיהם אנשי העולם, הוא שלמות הקנין, ר"ל מה שימצא לאדם מממון ובגדים וכלים ועבדים וקרקעות וכיוצא באלו, ושיהיה האדם מלך גדול הוא מזה המין, וזה שלמות שאין דבקות בינו ובין האיש ההוא כלל, אבל הוא יחס אחר רוב הנאתו דמיון גמור, ר"ל שזה ביתי וזה עבדי וזה הממון שלי ואלו הם גדודי וצבאי, וכשיבחן גופו ימצא הכל חוצה לו, וכל אחד מאלו הקנינים הוא מה שהוא נמצא בפני עצמו, ומפני זה כשיעדר היחס ההוא, ישכים האיש ההוא אשר היה מלך גדול, אין הפרש בינו ובין הפחות שבבני אדם, מבלתי

שישתנה דבר מהדברים ההם אשר היו מיוחסות אליו. ובארו הפילוסופים כי מי שישים השתדלותו וטרחו לזה המין מן השלמות, לא טרח רק לדמיון גמור, והוא דבר שאין לו קיימא, ואפילו יתקיים בידו הקנין ההוא כל ימי חייו לא יהיה לו בעצמו שום שלמות. והמין הב' יש לו התלות בגוף האדם יותר מן הראשון, והוא שלמות תבנית הגוף ותכונתו וצורתו, ר"ל שיהיה מזג האיש ההוא בתכלית השווי ואבריו נערכים חזקים כראוי, וזה המין ג"כ מן השלמות אין לעשותו תכלית כוונה, מפני שהוא שלמות גופני, ואין לו לאדם מאשר הוא אדם אבל מאשר הוא בע"ח, וישתתף בזה עם הפחות שבבע"ח ג"כ, אילו הגיע כח אחד מבני אדם עד התכלית האחרון לא ישיג לכח פרד אחד חזק כ"ש כח אריה או כח פיל, ותכלית זה השלמות כמו שזכרנו שישא משא כבד או ישבר עצם עב וכיוצא בזה, ממה שאין תועלת גופנית גדולה בו, אך תועלת נפשית נעדרת מזה המין. והמין השלישי הוא שלמות בגוף האדם יותר מן השני, והוא שלמות מעלות המדות, והוא שיהיו מדות האיש ההוא על תכלית מעלתם. ורוב המצות אינם רק להגיע אל זה המין מן השלמות, וזה המין מן השלמות ג"כ איננו רק הצעה לזולתו ואינו תכלית כוונה בעצמו, כי המדות כולם אינם רק בין האדם ובין זולתו, וכאלו זה השלמות במדותיו הוכן בה לתועלת בני אדם ושב כלי לזולתו, שאם תעלה בלבך שאחד מבני אדם עומד לבדו ואין לו עסק עם אדם, נמצאו כל מדותיו הטובות עומדות בטלות אין צריך להם ולא ישלימוהו בדבר, אמנם יצטרך אליהם ויקבל תועלתם עם זולתו. והמין הרביעי הוא השלמות האנושי האמתי, והוא כשיגיעו לאדם המעלות השכליות, ר"ל ציור המושכלות ללמוד מהם דעות אמיתיות באלהיות, וזאת היא התכלית האחרונה, והיא משלמת האדם שלמות אמתי, והיא לו לבדו, ובעבורה יזכה לקיימות הנצחי, ובמה האדם אדם. ובחן כל שלמות מן הג' השלמות הקודמים, תמצאם לזולתך לא לך, ואם אי אפשר לפי המפורסם מבלעדי היותם גם לך, הם לך ולזולתך, אבל זה השלמות האחרון הוא לך לבדך אין לאחר עמך בו שתוף כלל, יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך, ומפני זה ראוי לך שתהיה [השתדלותך] להגיע אל זה הנשאר לך, ולא תטרח ולא תגיע לאחרים, אתה השוכח נפשו עד ששחר לובן פניה במשול הכחות הגופניות עליה, כמו שנאמר בראש המשלים השיריים ההם הנשואים לזה הענין, אמר בני אמי נחרו בי שמוני נותרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי, ובזה הענין בעצמו אמר פן תתן לאחרים הודך ושנותיך לאכזרי, הנה בארו לנו הנביאים גם הם אלו העניינים בעצמם, ופרשו אותם לנו כמו שיפרשום הפילוסופים, ואמרו לנו בפירוש שאין שלמות הקנין, ולא שלמות בריאות הגוף, ולא שלמות המדות, שלמות שראוי להתפאר ולהתהלל בו ולא לבקש אותו, ושהשלמות שראוי להתהלל בו ולבקשו הוא ידיעת הש"י שהיא החכמה האמתית, אמר ירמיהו באלו השלמות הארבעה, כה אמר ה' אל יתהלל חכם בחכמתו, ואל יתהלל הגבור בגבורתו, ואל יתהלל עשיר בעשרו, כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי, השתכל איך לקחם כפי סדרם אצל ההמון, כי השלמות הגדול אצלם, עשיר בעשרו, ואחריו גבור בגבורתו, ואחריו חכם בחכמתו, ר"ל בעל המדות הטובות, כי האיש ההוא ג"כ גדול בעיני ההמון אשר להם נאמרו הדברים, ומפני זה סדרם על הסדר הזה. וכבר השיגו החכמים ז"ל מזה הפסוק עלו העניינים בעצמם אשר זכרנום, ובארו לנו מה שבארתי לך בזה הפרק, והוא שהחכמה הנאמרת סתם בכל מקום והיא התכלית, היא השגתו ית', ושאלו הקניינים שיקנם האדם שישים סגולתו ויחשבם שלמות אינם שלמות, ושמעשי התורה כלם, ר"ל מיני העבודות וכן המדות המועילות לבני אדם כלם בעסקיהם קצתם עם קצתם, כל זה אין לדמותו אל התכלית האחרון ולא ישוה בו, אבל הם הצעות בגלל זה התכלית. ושמע דבריהם באלו העניינים בלשונם, והוא בבראשית רבה, שם נאמר, כתוב אחד אומר וכל החפצים לא ישוו בה, וכתוב אחד אומר וכל חפציה לא ישוו בה, חפצים אלו מצות ומעשים טובים, חפציה אלו אבנים טובות ומרגליות, חפצים וחפציה לא ישוו בה, אלא כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי. ראה קוצר זה המאמר ושלמות אמרו, ואיך לא חסר דבר מכל מה שאמרנו והארנו בבאורו ובהצעותיו. ואחר שזכרנו זה הפסוק מה שכולל מן העניינים הנפלאים, וזכרנו דברי החכמים ז"ל עליו, נשלים כל מה שהוא כולל, וזה שלא הספיק לו בזה הפסוק לבאר שהשגתו ית' לבד היא הנכבדת שבשלמות, כי אלו היתה זאת כונתו, היה אומר כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי, והיה פוסק דבריו, או היה אומר השכל וידוע אותי כי אני אחד, או היה אומר כי אין לי תמונה, או כי אין כמוני, ומה שדומה לזה, אבל אמר שאין להתהלל רק בהשגתו ובידיעת דרכיו ותארו ר"ל פעולותיו, כמו שבארנו באמרו הודיעני נא את דרכיך וגו', ובאר לנו בזה הפסוק שהפעולות ההם שראוי שידוע ויעשה בהם, הם חסד משפט וצדקה. והוסיף ענין אחר צריך מאד, והוא אמרו בארץ, אשר הוא קוטב התורה, ולא במחשבת ההורסים שחשבו שהשגחתו יתעלה כלתה אצל גלגל הירח, ושהארץ ומה שבה נעזב, עזב ה' את הארץ, אינו רק כמו שבאר לנו על יד אדון כל החכמים, כי לה' הארץ, יאמר שהשגחתו ג"כ בארץ כפי מה שהיא, כמו שהשגיח בשמים כפי מה שהם, והוא אמרו כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ, ואח"כ השלים הענין ואמר כי באלה חפצתי נאם ה', ואמר בחסד במשפט וצדקה חפצתי נאם ה', ר"ל שכוונתי שיצא מכם חסד משפט וצדקה בארץ, כמו שבארנו בי"ג מדות, כי הכוונה להדמות בהם ושנלך על דרכם. א"כ הכוונה אשר זכרה בזה הפסוק, הוא באורו, ששלמות האדם אשר בו יתהלל באמת, הוא להגיע אל השגת השם כפי היכולת, ולדעת

השגחתו בברואיו בהמציאו אותם והנהיגו אותם, איך היא, וללכת אחרי ההשגה ההיא בדרכים שיתכוין בהם תמיד לעשות חסד ומשפט וצדקה, להדמות בפעולות השם, כמו שבארנו פעמים בזה המאמר

רמב"ם הלכות דעות פרק ה הלכה א

כשם שהחכם ניכר בחכמתו ובדעותיו והוא מובדל בהם משאר העם, כך צריך שיהיה ניכר במעשיו במאכלו ובמשקו ובבעילותו ובעשיית צרכיו ובדבורו ובהילוכו ובמלבושו ובכלכלו דבריו ובמשאו ובמתנו, ויהיו כל המעשים האלו נאים ומתוקנים ביותר

רמב"ם הלכות עבודה זרה פרק א הלכה ג

א כיון שנגמל איתן זה התחיל לשוטט בדעתו והוא קטן והתחיל לחשוב ביום ובלילה והיה תמיהה היאך אפשר שיהיה הגלגל הזה נוהג תמיד ולא יהיה לו מנהיג ומי יסבב אותו, כי אי אפשר שיסבב את עצמו, ולא היה לו מלמד ולא מודיע דבר אלא מושקע באור כשדים בין עובדי כוכבים הטפשים ואביו ואמו וכל העם עובדי כוכבים והוא עובד עמהם ולבו משוטט ומבין עד שהשיג דרך האמת והבין קו הצדק מתבוננתו הנכונה, וידע שיש שם אלוה אחד והוא מנהיג הגלגל והוא ברא הכל ואין בכל הנמצא אלוה חוץ ממנו

והודיעו ליצחק בנו, וישב יצחק מלמד ומזהיר, ויצחק הודיע ליעקב ומינהו ללמד וישב מלמד ומחזיק כל הנלויים אליו, ויעקב אבינו למד בניו כולם והבדיל לוי ומינהו ראש והושיבו בישיבה ללמד דרך השם ולשמור מצות אברהם, וצוה את בניו שלא יפסיקו מבני לוי ממונה אחר ממונה כדי שלא תשכח הלמוד, והיה הדבר הולך ומתגבר בבני יעקב ובנלויים עליהם ונעשית בעולם אומה שהיא יודעת את ה

רמב"ם הלכות דעות פרק א הלכה ז

וכיצד ירגיל אדם עצמו בדעות אלו עד שיקבעו בו, יעשה וישנה וישלש במעשים שעושה על פי הדעות האמצעיות ויחזור בהם תמיד עד שיהיו מעשיהם קלים עליו ולא יהיה בהם טורח עליו ויקבעו הדעות בנפשו, ולפי שהשמות האלו נקרא בהן היוצר והם הדרך הבינונית שאנו חייבין ללכת בה, נקראת דרך זו דרך ה', והיא שלמד אברהם אבינו לבניו שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו', וההולך בדרך זו מביא טובה וברכה לעצמו שנאמר למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו

רמב"ם הלכות תשובה פרק ב הלכה ד

מדרכי התשובה להיות השב צועק תמיד לפני השם בבכי ובתחנונים ועושה ג צדקה כפי כחו ומתרחק הרבה מן הדבר שחטא בו ומשנה שמו כלומר אני אחר ואיני אותו האיש שעשה אותן המעשים ומשנה מעשיו כולן לטובה,,'. ולדרך ישרה וגולה ממקומו, שגלות מכפרת עון מפני שגורמת לו להכנע ולהיות עניו ושפל רוח